

de s objektívnym posunom kritérií triedneho a vrstvového členenia spoločnosti — celým komplexom aspektov modifikujúcich sociálnu štruktúru spoločnosti. Teoretickopolitickými otázkami, napr. problémami postojov a mienok v politickom živote sa autor čiastočne zaoberal už v publikácii *O sociológii* [(Osveta 1964), kap. III a IV]. Tu sa hlbšie venuje najmä kategórii „politického správania“, citujúc názory predstaviteľov predovšetkým americkej politickej vedy (Lasswell, Elau, Eldersveld a i.). Osobitne sa zaoberá problematikou „volebného správania“ (voting behavior), typológiou jeho determinantov (dynamická a statická podmienenosť, vplyv na správanie spoločnosti ako celku, na správanie jednotlivých spoločenských skupín a osôb). Vychádza zo skúseností svetovej sociológie, v ktorej sa empirickým prieskumom volebného správania venuje pozornosť už od tridsiatych rokov. V stati

o psychologických aspektoch politického správania pokúša sa autor o určitú sociologickú, resp. psychosociologickú analýzu tvorby politických rozhodnutí konkrétne v oblasti postoja voličov pri voľbách (vychádzajúc z teoretických záverov Campbellových, Gurinových a Millerových). Záverečné poznámky štúdie venuje autor psychologickým aspektom politického správania v poľských výskumoch (publikoval o tom stať *Elections and Voting Behavior in Poland, Essays on the Behavioral Study of Politics*, Illinois 1962, 235—251).

Práce obidvoch autorov, tvoriace významnú súčasť ich dlhodobého diela na výstavbe teoretických základov sociologického systému, sú príznačne neobyčajnou podnetnosťou, nechávajúcou, prirodzene, dostatočne široký priestor pre ďalšie skúmanie a teoretické riešenie nastolených problémov.

Otakar Mošner

ZASA O UMENÍ A MYSLENÍ

V Kultúrnom živote (1966/14) vyšiel článok od Jána Albrechta pod názvom *Opäť o umení a myslení*. Autor v ňom operuje aj niektorými mojimi termínmi („pojmový ekvivalent“, „mimoracionálne vnemové zážitky“) a polemizuje s niektorými mojimi vývodmi, avšak neadekvátne interpretovanými. Snáď postačí, keď to doložím rozborom čo len *prvého* odseku Albrechtovho článku. Domnievam sa, že to postačí aj na osvetlenie stylistických a argumentačných zvláštností článku.

Najprv však zrekapitulujem v najúspornejšej skratke podstatné vývody svojich vlastných, už publikovaných statí o téme, ktorou sa zaoberá Ján Albrecht vo svojom článku.

Základnou charakteristickou črtou skutočného poznania (i. e. pojmového, racionálneho, logicky zdôvodneného) je ponímať vzťahy, súvislosti a rozpory predmetu

poznania. Poznanie v najvlastnejšom slova zmysle je usporadúvaním a vypočítavaním, operovaním pojmami. Niet poznania bez pojmovej výzbroje. Ak seriózne hovoríme o špecifických črtách rôznych poznatkov (t. j. racionálnych či pojmových, pričom sám poznávací proces je sčasti imaginatívny alebo intuitívny), tak iba v tom zmysle, že táto špecifickosť je determinovaná kvalitatívnou vymedzenosťou každého predmetu poznania.

Naproti tomu *najvlastnejšie* špecifikum estetična nie je gnozeologickej povahy, i keď každý tvorca umeleckého diela ako vôbec každý človek je *organickou jednotou* (a spolu rozpornou) funkcií biologických, sociálnych, poznávacích, estetických atď.

Existujú umelecké druhy a žánre, kde poznávací moment tvorí organickú zložku *komplexného* umeleckého diela. O zdielnosti, nekomplexného, *homogénneho* arte-

faktu možno hovoriť len za istých sociálnopropsychických predpokladov. Interindividuálna komunikácia homogenného diela je nondiskurzívna.

Estetický fenomén treba *principiálne* odlišiť od gnozeologického. Dominujúcou špecifickou črtou umeleckého fenoménu nie je moment poznávacieho, ale moment estetického cistenia, estetickej hodnoty, estetického prístupu. Keďže jestvuje principiálny rozdiel medzi špecifickou podstatou estetického fenoménu a poznávacieho fenoménu, nemožno tvrdiť, že by umelecké dielo, jeho produkcia a recepcia, a myšlienkový prejav mali „úplne zhodné dispozície“. Spoločenská funkčnosť umeleckého diela je determinovaná jeho začlenenosťou v rámci príslušného kultúrneho kontextu, v rámci dobových asociačných a percepčných stereotypov, alebo *aj* ideových, *pokiaľ* ide o žánre, v ktorých pojmová zložka je organicky začlenená do jednoty umeleckého diela.

Prvá veta prvého odseku Albrechtovho článku znie takto: „*Pod pojmom myslenia sa chápe väčšinou odraz spojený s pojmovým ekvivalentom*“.

Zatiaľ čo pojem poznanie sa vzťahuje na realitu v jej diferencovanosti, pojem myslenie sa vzťahuje na racionálne postihovanie vzťahu vôbec. V citovanej vete nie je jasné, čo sa mieni odrazom „*spojeným s pojmovým ekvivalentom*“.

Druhá veta odseku znie takto: „*Je to definícia, ktorá vyjadruje to, že reflexie mimo pojmovej sústavy nemajú byť označené deziignátom »myslenie«*“.

Kým sa v prvej vete hovorí o odraze (reflex), v druhej sa hovorí o reflexiách (úvahy). Domnievam sa, že pojmom reflexia autor mieni slovenský ekvivalent odraz.

Keďže myslenie i poznanie je v svojej podstate iba pojmové (nacionálne), ako vyplýva z ich logickej a gnozeologickej analýzy, nepojmový odraz (napríklad predstavový odraz, v ktorom neparticipuje pojmový element) nemôžeme označovať ako poznanie.

Tretia veta: „*Do značných rozporov sa však dostaneme, ak predpokladáme, že pojmové myslenie je vôbec jediný spôsob vyššej reflexie, jediný spôsob zložitého tvorivého zvládnutia skutočnosti (pod zložitým zvládnutím rozumieme schopnosť prenikať do podstatnejších čít javov, už značne vzdialených spôsobov zmyslového vnímania a schopnosť dochádzať na podklade uvedených čít k novým súvislostiam medzi javmi, ktoré nie sú len názorne postrehnuteľné)*“.

Podľa autora teda okrem pojmového myslenia jestvuje aj iný spôsob myslenia, ktorý nie je pojmový. Napadá mi tu analógia rozlíšenia hudby ako umenia prejavového tónmi v pytagorovskej hudby nebeských sfér.

Aj v ďalšom texte, ktorý tu nemienim rozoberať, autor tvrdí, že „výhradný pohľad na reflexiu prostredníctvom pojmového systému je prejavom spoločenskovedných pozícií“, že „chemik, fyzik, elektrotechnik myslí skôr v predstavových reláciách“, ¹ že je azda „zrod a štruktúra pojmového systému len verným obrazom spôsobu vyššieho odrážania, ktoré je všeobecnejšou danosťou ako odraz v spojitosti s pojmi“, že potom neplatí, že „mimo myslenia (v pojmovom ekvivalente) nejestvuje vyššia reflexná potencia“ atď. atď.

Ešte drobná poznámka: pripúšťam, že úryvok citovanej vety „vzdialených spôsobov zmyslového vnímania“ je tlačová chyba, ale nie som si istý. Nie je jasné ani čo autor mieni výrazom „*k novým súvislostiam*“.

Štvrtá veta: *Dôsledkom toho predpokladu je, že mimo myslenia (v pojmovom ekvivalente) existujú len mimoracionálne vnemové zážitky*“.

Mimo myslenia, ktoré je v svojej podstate racionálne a nacionálne, niet mimoracionálneho myslenia. Bez racionálneho elementu niet ani filozofického iracionaliz-

¹ Louis de Broglie: „Fyzika je tak ovládaná číslami a abstrakciou, že teoretik je zmätentý ťažkosťami »predstaviteľnosti«. Nik si nevie predstaviť elektrón alebo fotón“.

mu. Myslenie v pojmovom ekvivalente je poznaním.

Piata, šiesta a siedma veta: „Podľa tohto chápania patrí napríklad výtvarné a hudobné umenie do oblasti mimoracionálnych vnemových zážitkov. Ďalším logickým dôsledkom je, že umeniu nemožno prisudzovať poznávací ráz, že nemožno hovoriť o pravdivosti umenia, lebo pravdivosť je termínom noetickým, ďalej, že nemožno hovoriť o zrozumiteľnosti umenia, lebo zrozumiteľnosť nie je imanentnou zložkou styku s umením; zrozumiteľnosť a jednoznačná nepresnosť sú vlastnosťami, ktoré vznikajú len v spojitosti s pojmovým myslením. Bez kontextu dobovej superštruktúry zostáva umenie len v citovej oblasti a pracuje »výrazom«, ktorým vyjadruje a prenáša emocionálne stavy.“

Už niekoľkokrát som mal príležitosť upozorniť a vysvetliť, že v určitých umeleckých druhoch a žánroch poznávací moment môže tvoriť významnú a organickú zložku určitého komplexného, a teda nehomogénneho umeleckého diela, ako je napríklad opera, epika, film, figuratívne výtvarné dielo atď., ktoré používajú sémantické znaky. Neraz som upozorňoval aj na úlohu dobových asocičných a percepčných (i apercepčných) stereotypov atď. Vo všetkých mojich úvahách išlo mi v prvom

rade o poukaz na to, že špecifikum a vlastné jadro estetického fenoménu nemožno redukovať na poznávací element, ktorý je tak isto *sui generis*. Potom však o tzv. pravdivosti umenia hovoríme v špecificky odlišnom zmysle ako o pravdivosti poznatku. Dokonca ani v oblasti myslenia tam, kde ide o syntaktický a nie sémantický zreteľ, nehovoríme, ak chceme byť presní, o pravdivosti, ale o správnosti (napríklad matematickej rovnice).

Ak nociónálne (pojmové) zložky nie sú organicky začlenené do jednoty artefaktu, ak artefakt nie je určitými väzbami a asociáciami začlenený do „kontextu dobovej superštruktúry“ (do dobovej kultúrnej štruktúry), je tento artefakt spoločensko-funkčne a komunikatívne irelevantný.

Ešte poznámka: čo to znamená „pracuje »výrazom“?

Ôsma a posledná veta: prvého odseku Albrechtovho článku: „*To však znamená, že mimo pojmového ekvivalentu prestáva byť človek človekom a umelecká činnosť klesne do akejsi sféry animálnej, počítajúcej do toho* (t. j. sféry, počítajúcej do čoho? — pozn. I. H.) *Michelangela, Rembrandta, Beethovena.*“

Prestáva byť teda človekom: Quem deus perdere vult, dementat prius.

Igor Hrušovský

PSYCHOLÓGIA SPRÁVNEHO MYSLENIA*

Vzrastajúca čoraz náročnejšia technika a jej prenikanie do každodenného života človeka kladie stále vyššie požiadavky na úroveň a kvalitu myslenia ľudí v každej oblasti spoločenskej činnosti.

* Z poľského originálu *Psychologia sprawnego myślenia* od Zbigniewa Pietrašin-ského preložil do češtiny A. Měšťan; nakladateľstvo Orbis, Praha 1965, strán 236.

Kniha poľského psychológa Zb. Pietrašin-ského je podnetom k úvahám ako správne myslieť, od čoho závisí správnosť myslenia, jeho prenikavosť, rýchlosť, originalita.

Kniha obsahuje 3 časti: prvá sa venuje vlastnostiam rozumu, druhá jeho činnosti, tretia jeho výchove.

Svoje úvahy o schopnosti a inteligencii autor dopĺňa niekoľkými definíciami poj-